

Окружни народни одбор округа београдског (1944–1947) и његова архивска грађа

АПСТРАКТУМ: Рад упознаје истраживаче са грађом фонда Окружног народног одбора округа београдског који се чува у Историјском архиву Београда. Обухвата период од 1944. до 1947. године и представља незаобилазан извор за проучавање друштвено-политичке историје првих послератних година.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Окружни народни одбор округа београдског, округ београдски, привредна обнова, конфискација, народни непријатељи, ликвидација

Фонд Окружног народног одбора округа београдског чува се у Историјском архиву Београда. Обухвата период од формирања Окружног народноослободилачког одбора округа младеновачког 1944. године до априла 1947, када су укинута окрузи као административно-територијалне јединице. Фонд је непотпун, садржи 32 кутије списа и 14 књига. Грађу чине записници, решења, одлуке, извештаји, упутства и расписи, платни спискови, на српскохрватском језику, писани ћирилицом и латиницом, у рукопису и штампаном тексту. Фонд је сређен и обрађен по важећим архивистичким принципима и представља богат извор података битних за проучавање послератне историје ширег подручја Београда.

Окружни народни одбор округа београдског формиран је фебруара 1944. као Окружни народноослободилачки одбор округа младеновачког. До октобра 1944. Одбор је радио у илегали. Његово прво стално седиште било је у Младеновцу, а крајем новембра 1944. премештено је у Београд. Марта 1945. Одбор мења назив у Окружни народни одбор округа београдског. Према Закону о административној подели од 9. септембра 1945. Србија је подељена на 17 округа. Округ београдски чинило је девет срезова: врачарски (Бели Поток), грочански (Гроцка), јасенички (Смедеревска Паланка), колубарски (Лазаревац), космајски (Сопот), младеновачки (Младеновац), орашки (Велико Орашје), подунавски (Смедерево) и посавски (Умка).

Половином 1946. донет је Закон о народним одборима¹ којим су постављени основни принципи организације, рада и развоја народних одбора. По овом закону окружни народни одбори били су надлежни „за непосредно старање и надзор над спровођењем општих задатака државне управе и политике Савезне владе и Владе републике на подручју округа; за старање о правилној употреби, расподели и подизању службеничких кадрова; за остваривање плана, руковођење и општу контролу над индустријом, шумарством, грађевинам, трговином и радним односима, уколико нису у надлежности виших државних органа; за сарадњу и чување државне безбедности; за спровођење и контролу средње наставе; за старање о спровођењу избора и учествовању широких народних маса у државној управи.“

Окружни народни одбор деловао је у тешкој економској и политичкој ситуацији. Последице рата биле су свуда видљиве. Индустрија је током рата руинирана, саобраћајнице су биле уништене, градови опљачкани и разрушени. Приступило се обнови порушених зграда, мостова и путева. Било је потребно сакупити податке о минским пољима, организовати помоћ пострадалима становништву, организовати збрињавање ратних инвалида, породица палих бораца, избеглих лица и незбринуте деце.

Долазак нове власти означио је радикалан раскид са претходним стањем, праћен масовном конфискацијом имовине, успостављањем нових властичких односа у привреди и доношењем нових закона и реформи. Држава је строго надзирала привредну делатност и усмеравала привредни развој. Прописала је принудне мере у области пољопривреде. Уведена је обавеза откупа сељачких производа. Према посебним законима сељаци су морали да продају држави све што произведу. Често су давања држави била већа од могућности земљорадника па су такви хапшени, осуђивани, а имовина им је одузимана.

Један од првих задатака Окружног одбора био је рад на привредној обнови. Нарочито је значајна грађа Привредног одељења које се састојало од Пољопривредног одсека, Одсека индустрије и занатства и Одсека шума и руда. Рад на обнови подразумевао је претходно утврђивање броја становника, домаћинстава и газдинстава, шумских поседа, бројног стања стоке, рудника, млинова, циглана, бања итд. Привредна питања решавана су на основу наредби и упутстава која су била у складу са донетим законима. Бројни предмети сведоче о спровођењу аграрне реформе, откупу вишкова, организацији сетве и вршидбе, прикупљању шумског семена, садњи багремове и липове шуме ради унапређења пчеларства. Значајни су подаци о оснивању шумских расадника, о шумским поседима са детаљним описом стања и квалитета шуме, штети која им је нанета за време рата и њиховим власницима. Постоје и посебни спискови конфискованих шумских поседа. Посебну врсту списка представљају тзв. упитни листови за шумске поседе у

¹ *Општи закон о народним одборима*, Службени лист ФНРЈ, бр. 43, 28. мај 1946.

којима често сазнајемо судбину њихових власника. Тако упитни лист за шумски посед Марјана и Јанка Јанковића, земљорадника из Влашке, сведочи да су власници ликвидирани као *народни непријатељи*,² док упитни лист за шуме Милутина Аврамовића из Дубоне показује да је власник одбегао са љотићевцима.³

Куповина стоке строго је контролисана. Тако је Ђурђе Јанковић, земљорадник из Жаркова, морао да пише молбу Одбору ради куповине краве из околине Зајечара.⁴ Срез врачарски издао је 1945. потврду Спасоју Станковићу, земљораднику из Кумодража, да му је потребна једна крава за домаћу употребу.⁵

Фонд пружа податке на који начин су вршени разрез и откуп вишкова производа, рад откупних станица и кажњавање због неиспоручених производа. Тако су за дело привредне саботаже осуђени Тихомир Симић и Мирослав Живковић јер на време нису предали јамску грађу руднику Шопић⁶ па су кажњени конфискацијом шуме. Органи Одбора водили су борбу и против шпекуланата. У записнику са саслушања Љубомира Живковића из Смедеревске Паланке Окружни одбор поменутом одузима тканину купљену у Цељу, јер се због набављене количине може сматрати шпекулантом.⁷ Борба са шпекулацијом и црноберзијанством подразумевала је и строгу контролу кретања намирница. Драгољуб Ристић, земљорадник из Шепшина, морао је тражити дозволу како би превезао намирнице са свог имања сину, студенту у Београду.⁸

Извештаје о ценама средњи народни одбори морали су слати сваких петнаест дана, а њихову контролу вршила је посебна служба. Произвођачи су били обавезни да од Одбора траже дозволу за висину малопродајне цене за сваки свој производ. Постоје бројни дописи о утврђивању цена најразличитијих производа као што су живина, јаја, поврће, густо кувани парадајз, зечја кожа, 556 пари чакшира преузетих од абацијске задруге у Лазаревцу, *старо однеговано вино*,⁹ текстил.

Велики проблем нових власти био је да постави нове службенике и оспособи кадар. Уједно било је потребно испитати њихово политичко држање током рата. То је био задатак Персоналног одељења, које садржи велики број картона службеника са подацима о образовању, политичком држању и примању или отпуштању из службе.

² IAB-28-K21-1945-4065.

³ IAB-28-K21-1945-4071.

⁴ ИАБ-28-К 21-1945-3330.

⁵ ИАБ-28-К 21-1945-3333.

⁶ ИАБ-28-К 42-1946-1913.

⁷ ИАБ-28-К25-1945-5365.

⁸ ИАБ-27-К25-1946-1298.

⁹ ИАБ-28-К17-1946-1896.

Тековине рата брижљиво су неговане. Грађа сведочи о бројним акцијама подизања споменика погинулим борцима Црвене армије и партизанских одреда. Школски програми прилагођени су неговању традиције народноослободилачке борбе. Просветно одељење чува програме за основне школе са наведеним песмама о борби, Титу и Стаљину које деца треба да науче. У извештају о раду школа у срезу грочанском наведено је следеће: *Народно ослободилачка борба изводи се правилно и о истој се говори приликом сваког важнијег догађаја наше нове историје.... У понеким школама чине се пропусти у томе што се из дневних листова исецају и истичу као очигледно средство неодређени снимци или уметнички радови од Куна, као на пр. „Партизан“ а треба више конкретно истицати снимке Народних хероја Тита, Леке Ранковића, Данчевића и др.*¹⁰ Рад културно-просветних делатника је пажљиво праћен и оцењиван са посебним нагласком на односу учитеља према НОБ-у. У извештају о раду Видосаве Вукашиновић, наставнице основне школе у Младеновцу, истакнута је њена *солидна стручна спрема, озбиљност, доследност и правилан методски поступак*. Наглашено је да је *радила као економ у школској кујни, са пионирима и сарађивала као члан АФЖ-а*, као и да прати стручну литературу међу којом је наведена књига о предшколском васпитању у СССР-у.¹¹ С друге стране приликом обиласка школе у Барошевцу примећено је да наставник Радојица Милетић *није раскрстио са прошлошћу и ако се труди да прикаже супротно*.¹²

Законом о национализацији из 1946. године¹³ држава је постала власник већине рудника, банака, индустријских и трговачких предузећа. Одузела је имовину од *сарадника окупатора, народних непријатеља и ратних профитера*. Имовина страних држављана и несталих јеврејских породица стављена је под принудну управу власти ФНРЈ.

О томе сведочи одељење Управе народних добара чија грађа чини највећи део фонда. Данас је она драгоцен извор не само о конфискованим и секвестираним имањима већ и о судбини њихових власника. Сачуван је велики број предмета о имовини ликвидираних, одбеглих, осуђених *народних непријатеља*, у највећем броју земљорадника, али и власника индустријских предузећа, циглана, рудника, млинова као и других имућнијих грађана. Милану Јовановићу Стојимировићу, предратном новинару и дипломати, конфискована је имовина коју је поседовао у родном Смедереву. На удару Закона о национализацији нашли су се и браћа Љотић,¹⁴ имање Божицара Пурића у селу Барошевац,¹⁵ имовина Игњата Бајлонија у Младеновцу,¹⁶

¹⁰ ИАБ-28-К 30-1946-22.

¹¹ ИАБ-28-К 29-1946-54.

¹² ИАБ-28-К 30-1946-19.

¹³ *Закон о национализацији приватних привредних предузећа*, Службени лист ФНРЈ, бр. 98/46.

¹⁴ ИАВ-28-К46-101; ИАВ-28-К46-102.

¹⁵ ИАВ-28-К42-1946-30; ИАВ-28-К42-1946-393.

рудник Колубара,¹⁷ Сартид,¹⁸ концерн „Бата“¹⁹ и многи други. Посебна комисија бавила се конфискацијом имовине немачког Рајха под чију надлежност је спадала имовина организације Тот у Кијеву.²⁰

Међу документима насталих радом Управе народних добара налазе се и спискови јеврејске имовине на територији Округа. Ова имовина најчешће је стављана под секвестар јер судбина њених власника још увек није била позната. Тако је имовина коју је Геца Кон, познати београдски књижевник, поседовао у Јајинцима стављена под Земаљску управу народних добара Србије.²¹ Скупоцен накит нађен у напуштеној вили Алфреда и Марте Маце у Кијеву детаљно је описан а имовина је секвестрана.²²

Приликом сређивања и обраде овог фонда пронађен је значајан број докумената која сведоче о лицима ликвидираним *револуционарним путем*, као и о одбеглим *народним непријатељима*. Понекад су навођени време, место и разлози ликвидације, много чешће је то споредна информација. Из бројних списа може се само наслутити да је неко лице осуђено или ликвидирано. Благоје Андрић, индустријалац из Раље, ликвидираним је *револуционарним путем од ПОЈ* (Партизански одреди Југославије) већ 4. септембра 1941. *зато што је радио са својим мајданом за Немце и псовао партизанине.*²³ Живадин Адамовић, земљорадник из Биновца, ликвидираним је фебруара 1944. од стране Космајског партизанског одреда јер је *био командант села постављен насилно од Дражиних четника. На тој дужности је био свега два дана, јер су га партизани ликвидирали, не толико због његовог против народног рада, већ да заплаше остале...*²⁴ Понекад је страдала и читава породица. Радован Вукосављевић, земљорадник из Липа, убијен је по ослобођењу од стране НОВ као присталица Драже Михаиловића, његова жена Бисенија јер је одобравала супругов рад, а син Живота јер је *био агент добровољаца у Смедереву.*²⁵

Дешавало се да лица означена као противници новог режима избегну најстрожу казну. Др Ђорђе Сергиј Кориновски означен је од новог режима због суздржаног става према НОБ-у. Ипак, власти су закључиле да немају бољег пулмолога у младеновачком срезу, што га је спасило казне.²⁶ Неки су

¹⁶ IAB-28-K42-1946-2362.

¹⁷ IAB-28-K42-1946-1031; IAB-28-K42-1946-1308.

¹⁸ IAB-28-K42-1946-474.

¹⁹ IAB-28-K48-123.

²⁰ IAB-28-K48-87.

²¹ ИАБ-28-К41-1945-3396.

²² IAB-28-K42-1946-3249; IAB-28-K42-1946-3281.

²³ ИАБ-28-К39-1945-1670; ИАБ-28-К41-1945-2654.

²⁴ ИАБ-28-К39-1945-1545.

²⁵ ИАБ-28-К39-1945-1545; ИАБ-28-К39-1945-1609; ИАБ-28-К45-36.

²⁶ ИАБ-28-К19-1946-1341.

успели да на време напусте земљу. Одбегли Љубомир Стојаковић проглашен је за *народног непријатеља* јер је током рата био председник општине,²⁷ а Живко Миловановић јер је *за време окупације био у милицији*.²⁸

Законом о административно-територијалној подели Народне Републике Србије,²⁹ од априла 1947, укинута су окрузи као административно-територијалне јединице, па је и Окружни народни одбор округа београдског престао са радом.

Сређен и обрађен, фонд Окружног народног одбора округа београдског доступан је свим истраживачима послератне историје Београда и Србије. Он представља незаобилазан историјски извор за проучавање свих аспеката друштвено-политичког живота у првим годинама након Другог светског рата. Грађа фонда представља извор првог реда о спровођењу мера и закона нових власти, увођењу новог друштвено-политичког система, често на насилан начин, а последице револуционарних промена најсуровије су се огледале у људским жртвама. Поред тога, грађа фонда садржи важне податке за повраћај одузете имовине према новоусвојеним законима.

У току обраде фонда сачињен је списак више од 500 ликвидираних лица на територији округа београдског.³⁰ У прилогу је дат део списка са свим пронађеним подацима о ликвидираним лицима.

Ред. број	Презиме и име	Занимање и место боравка	Време, начин и разлози ликвидације	Извор (сигнатура)
1.	Аврамовић Милован	Земљорадник из Азање	Ликвидиран од стране Космајског партизанског одрода	ИАБ-28-К41- 1945-3427
2.	Агић-Милошевић К. Чедомир	Земљорадник из Михајловца	Ликвидиран децембра 1944. од стране војне власти у Смедереву јер је <i>1941. год. био у четницима Косте Пећанца... После распуштања четника ступио је у редове добровољца...</i>	ИАБ-28-К39- 1945-1545 ИАБ-28-К40- 1945-1691
3.	Цвејић П. Милош	Земљорадник из Липа	Ликвидиран 1944. од стране Космајског партизанског одрода јер је <i>био присталица Драже Михајловића, народног издајника и имао своју групу којој је био на челу.</i>	ИАБ-28-К39- 1945-1545 ИАБ-28-К40- 1945-1691
4.	Ађ Милка	Домаћица из Железника	Ликвидирана по ослобођењу	ИАБ-28-К44-3

²⁷ ИАБ-28-К39-1945-1545.

²⁸ ИАБ-28-К39-1945-1545.

²⁹ *Службени гласник НРС*, бр. 17, 24. април 1947, 154; Исто, бр. 18, 26. април 1947, 208.

³⁰ Списак је доступан истраживачима у Историјском архиву Београда.

5.	Андрић Б. Владислав	Кафеџија из Раље	Ликвидиран 4. септембра 1941. <i>зато што је грдио и нападао партизане.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1670 ИАБ-28-К41-1945-2654 ИАБ-28-К42-1946-1170
6.	Богдановић К. Милосав	Земљорадник из Милошевца	<i>Октобра 1944. осуђен на смрт и револуционарним путем ликвидиран, јер је од стране окупаторских власти био постављен за команданта милиције 1941–42. и у том својству ухватио је 5 партизана и једну партизанку и предао их окупатору</i>	ИАБ-28-К40-1945-1809 ИАБ-28-К44-44
7.	Бранковић Т. Живота	Земљорадник из Радинача	Ликвидиран по ослобођењу од стране народних војних власти у Смедереву јер је био активан четник четничких одреда <i>Косте Пећанца.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545
8. 9. 10.	Вукосављевић Бисенија Вукосављевић Радован Вукосављевић Живота	Земљорадници из Липа	Ликвидирани по ослобођењу од стране НОВ, Радован јер је био присталица Драже Михаиловића, Бисенија јер је као <i>симпатизер четника</i> одобравала супругов рад, а Живота јер је био <i>агент добровољаца у Смедереву...</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545 ИАБ-28-К39-1945-1609 ИАБ-28-К45-36 ИАБ-28-К40-1945-1691 ИАБ-28-К45-39
11.	Гајић Р. Милосав	Земљорадник из Липа	Ликвидиран новембра 1944. од стране партизана <i>што је тукао људе, приводио и терао у логор у Београду...</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545
12.	Дабић Ф. Александар	Земљорадник из Лугавчине	Ликвидиран по ослобођењу од стране војних власти у Смедереву јер је био <i>активни сарадник чупаваца-четника.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545
13.	Ивановић Ж. Максим	Земљорадник из Вучака	Ликвидиран између 31. децембра 1943. и 1. јануара 1944. <i>јер је био присталица Збора...</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545
14.	Кузмановић Ж. Милан	Земљорадник из Удовица	Ликвидиран 21. јула 1944. на свом имању званом Превоз на Дунаву од стране <i>једне партизанске тројке</i> из непознатог разлога.	ИАБ-28-К39-1945-1545

15.	Матејић М. Живко	Свештеник из Биновца	Ликвидиран јула 1944. од стране Космајског партизанског одреда јер је <i>јавно хвалио окупаторску власт... говорио је да су партизани олош, а поред тога имао је и везу са Гестапом.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545
16.	Миловановић Ж. Бождар	Земљорадник из Малог Орашја	Ликвидиран октобра 1944. од стране Прве крајишке бригаде. Његов противнародни рад је <i>непознат јер је исти био сарадник партизана све до 1943. год. када је од стране четника био и везиван.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545 ИАБ-28-К40-1945-1691
17.	Милосављевић Александар	Земљорадник из Липа	Ликвидиран од стране Преког суда НОВ у Пожаревцу са напоменом да је <i>непознато у чему се састоји његов против народни рад.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545 ИАБ-28-К40-1945-1691 ИАБ-28-К47-61
18.	Мирковић Ж. Бранислав	Општински деловођа у Раљи, родом из Парцана	Ликвидиран 4. септембра 1941. <i>зато што је био деловођа општине раљске.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1670 ИАБ-28-К41-1945-2654
19.	Назаренко Харалампије	Из Смедерева	<i>Симпатисао окупатора, па је ликвидиран после ослобођења</i>	ИАБ-28-К47-97
20.	Петровић Ж. Бождар	Земљорадник из Лугавчине, власник парног млина	Ликвидиран од стране војне власти у Лугавчини јануара 1945. јер је био <i>хушач и саботер и као такав одвраћао је народ од мобилизације коју је спроводила Народно Ослоб. борба...</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545 ИАБ-28-К41-1945-3482
21.	Рајаковић Милан	Индустријалац из Смедерева	<i>Ликвидиран је још 1941. негде у околини Бајине Баште као народни непријатељ</i>	ИАБ-28-К39-1945-1637 ИАБ-28-К40-1945-1701 ИАБ-28-К40-1945-2157 ИАБ-28-К41-1945-2614
22.	Симић Љубомир	Земљорадник из Удовица	Ликвидиран од стране партизанског одреда 8. јуна 1944. испред куће Павла Ивковића, <i>разлог непознат.</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545
23.	Урошевић Драгомир	Земљорадник из Колара	Ликвидиран 4. априла 1944. од стране Космајског партизанског одреда <i>што</i>	ИАБ-28-К39-1945-1545

			<i>је био присталица четника Драже Михаиловића.</i>	
24.	Шошић Н. Лазар	Земљорадник из Осипаонице	Ликвидиран после ослобођења од стране војних власти у Смедереву јер је био активни организатор четника Драже Михаиловића...	ИАБ-28-К39-1945-1545